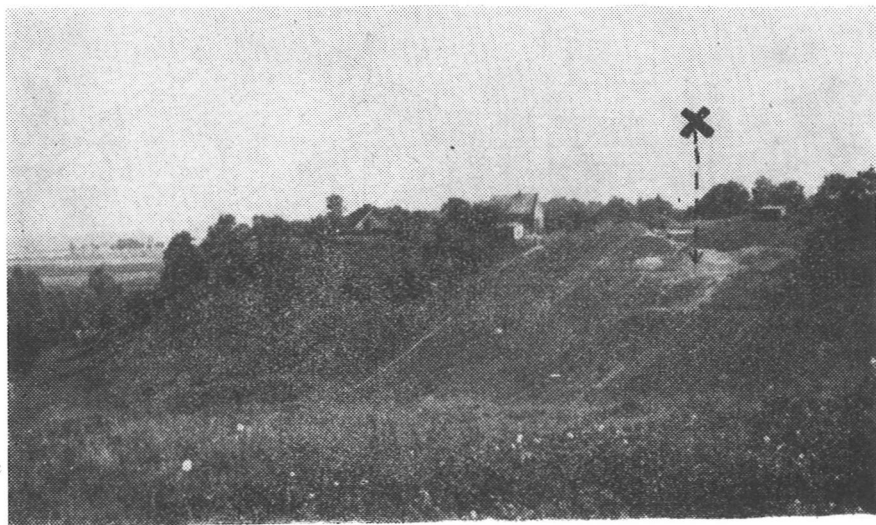

MIROŚLAW PIETRZAK

**CMENTARZYSKO Z OKRESU WPŁYWÓW RZYMSKICH
W MALBORKU - WIELBARKU PRZY UL. ZAGÓRNEJ 4.
TYMCZASOWE WYNIKI BADAŃ**

**The Cemetery of Malbork-Wielbark, Zagórna Street 4,
from the Period of Roman Influences**

Badania wykopaliskowe w Malborku-Wielbarku przy ul. Zagórnej 4 prowadzone były przez Muzeum Archeologiczne w Gdańsku i Muzeum Zamkowe w Malborku w trzech sezonach wykopaliskowych — w latach 1961, 1962 i 1963.

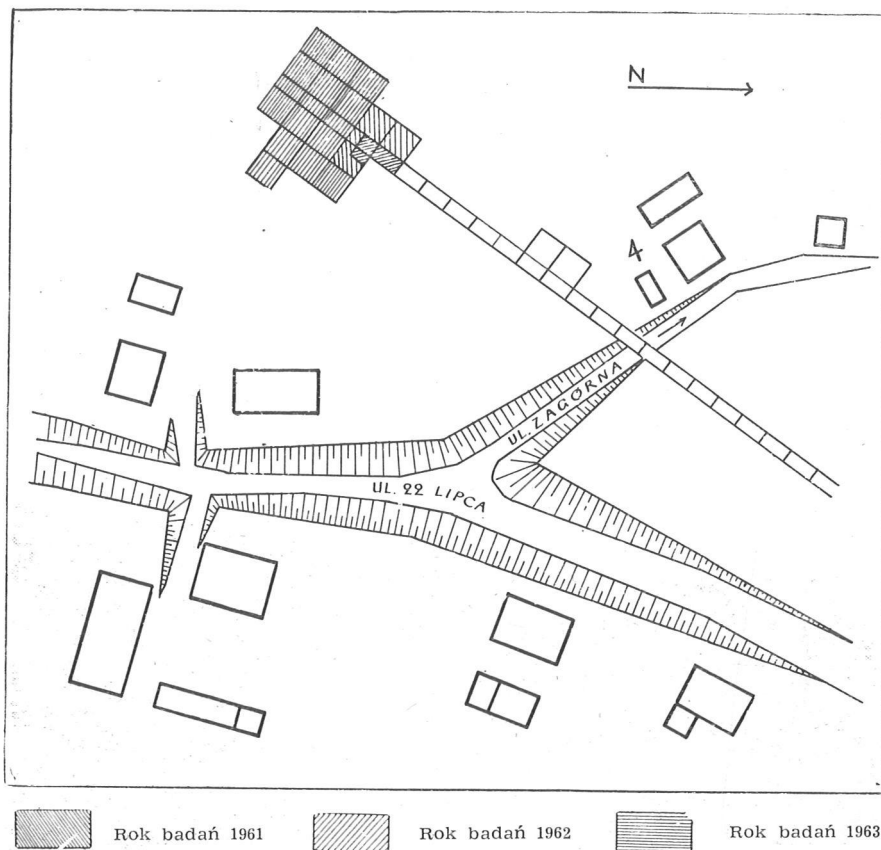

Ryc. 1. Malbork-Wielbark, ul. Zagórna 4. Ogólny widok na cmentarzysko (X) i osadę. Fot. A. Kleina

Fig. 1. Malbork-Wielbark, Zagórna 4. General view of cemetery (X) and village.
Phot. A. Kleina.

Stanowisko położone jest przy ul. Zagórnej 4, na prawym brzegu Nogatu, na wzniesieniu opadającym stromo na zachód ku Nogatowi i łagodniej — w kierunku południowym i południowo-wschodnim (ryc. 1).

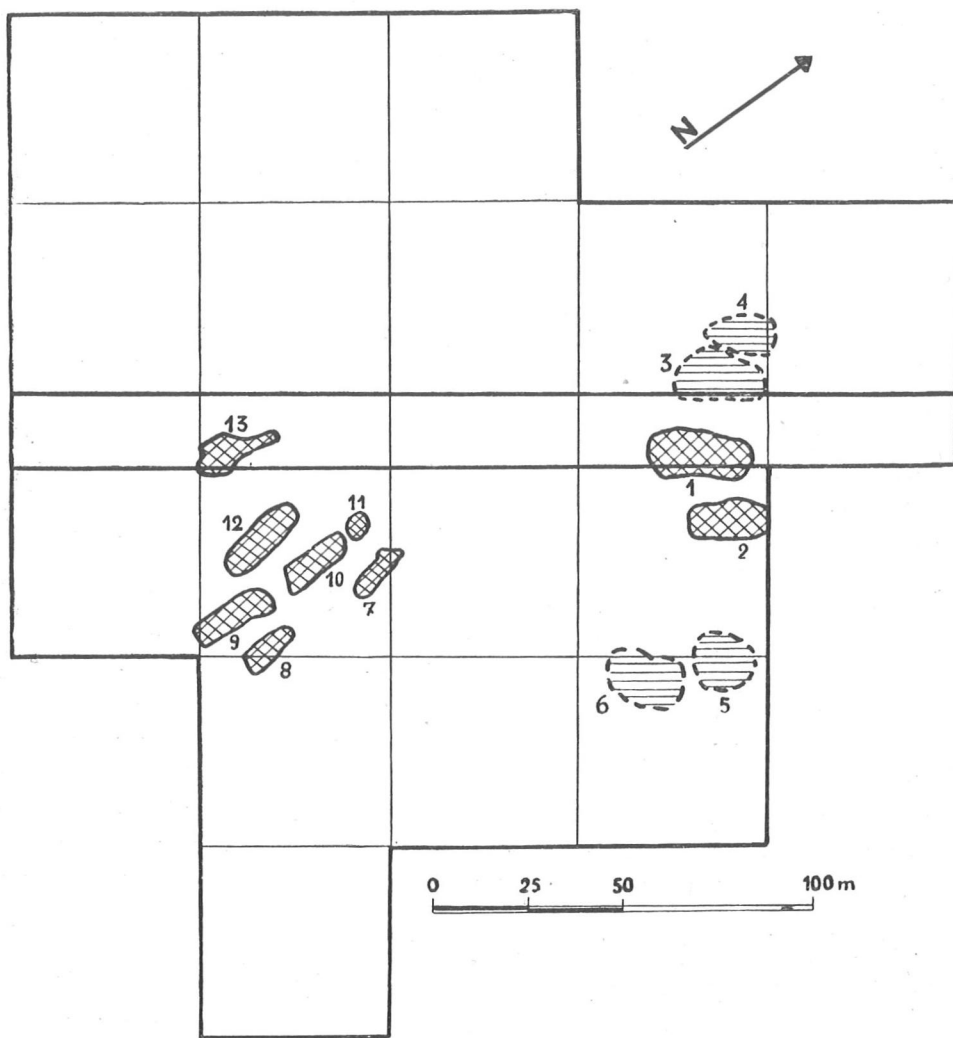
W 1961 r., w końcu października i w pierwszej dekadzie listopada, przeprowadzono wstępne badania sondażowe. Linię wykopów-sond wyznaczono z południowego-zachodu na północny-wschód, poczynając od podnóża wzniesienia aż do najwyższego jego punktu (ryc. 2). W rezultacie badań sondażowych stwierdzono, że na wzniesieniu występują pozostałości osady z okresu wczesnośredniowiecznego i wpływów rzymskich oraz cmentarzyska szkieletowego z okresu wpływów rzymskich, znajdującego się u podnóża wzniesienia, w odległości 20—25 m na południe i południowo-wschód od osady. Odkryto zniszczone dwa zespoły grobowe oraz odsłonięto niewielkie wycinki osady.

Ryc. 2. Malbork-Wielbark, ul. Zagórna 4. Plan sytuacyjny cmentarzyska i osady.
Skala 1:1250.

Fig. 2. Malbork-Wielbark, Zagórna 4. Site plan of cemetery and village.
Scale 1:1250.

W 1962 r. badaniami zostały objęte osada i cmentarzysko. Badania trwały od końca czerwca do końca lipca. W wyniku miesięcznych prac uzyskano cztery zespoły grobowe w stanie uszkodzonym. Ponadto odkryto kilka luźnych kości ludzkich, pochodzących z grobów, które trudno było zaliczyć do któregoś z zespołów grobowych lub potraktować jako oddzielny zespół. Prace wykopaliskowe prowadzone były równocześnie na terenie osady.

Ryc. 3. Malbork-Wielbark, ul. Zagórna 4. Rozmieszczenie grobów na cmentarzysku.
Fig. 3. Malbork-Wielbark, Zagórna 4. Grave disposal on cemetery.

Jesienią 1963 r., w końcu września i w pierwszej dekadzie października, kontynuowano badania na obszarze cmentarzyska. Odkryto siedem zespołów grobowych w stanie naruszonym. Badań na osadzie nie prowadzono. Jak wyżej wspomniano, odkrywano groby z reguły były naruszone lub poniszczone. Na zniszczenie cmentarzyska wpłynęło wiele czynników: przede wszystkim intensywna uprawa roli, powodująca naruszanie szkieletów i zabytków, oraz wody spływające ze stoku wzniesienia. Ponadto, podczas drugiej wojny światowej, w ostatnich jej miesiącach, wzniesienie i jego podnóże zostały częściowo przekopane przez wojsko dla celów obronnych.

Cmentarzysko w Malborku-Wielbarku przy ul. Zagórnej 4 jest tylko niewielkim fragmentem olbrzymiej ilości znalezisk grobowych występujących na Wysoczyźnie Nadnogackiej, zajmującej pas kilkukilometrowej długości, rozciągający się od Malborka-Wielbarka aż po wieś Gościszewo w pow. sztumskim. Olbrzymi ten pas rozkopywany był w drugiej połowie XIX i w początkach XX w. niesystematycznie, po amatorsku (Marschall). Dopiero w latach 1928 i 1929 Muzeum Miejskie w Malborku przeprowadziło systematyczne badania, którymi kierował radca miejski K. Voigtmann¹. Rezultatem tych badań było odkrycie około 1150 grobów, wśród których przeważały groby jamowe (853) i szkieletowe (228) oraz w mniejszej ilości popielnicowe (67). Ponadto odkryto skupiska kości, które być może były grobami, paleniska i jamy odpadkowe. Miejsce, gdzie rozkopywano cmentarzysko zwane było dawniej „Heidnische Preussen”. Prawdopodobnie przeprowadzono tam badania w latach 30-tych bieżącego stulecia; można o tym sądzić na podstawie pracy D. Bohnsacka², w której przytaczane są zabytki z grobów z numerami powyżej 2000.

Materiały z cmentarzyska, z miejsca zwanego „Heidnische Preussen” oraz znaleziska grobowe z pasa nadnogackiego nigdy w całości nie zostały opublikowane; poszczególne zespoły grobowe i poszczególne zabytki podali w swoich pracach D. Bohnsack³ i R. Schindler⁴. Większość materiału zabytkowego była przechowywana w Muzeum Miejskim w Malborku, część zabytków znajdowała się w Królewcu (obecnie Kaliningrad), w Berlinie i w Gdańsku. Prawie cały ten materiał zabytkowy zaginął podczas drugiej wojny światowej (zachowało się tylko kilkanaście

¹ K. Voigtmann, *Ausgrabung eines grossen germanischen Gräberfeldes bei Marienburg*, Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit, Jg. 5, 1929, H. 5, s. 70—71; Tenże, *Die Grabung des Marienburger Museums auf dem Gräberfeld „Heidnische Preussen”*, Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit, Jg. 6, 1930, H. 1, s. 18—21.

² D. Bohnsack, *Die Burgunden in Ostdeutschland und Polen*, Leipzig 1938, tabl. XVI, ryc. 6 i inne ryciny zabytków z Wielbarka zamieszczone na tej samej tablicy.

³ D. Bohnsack, o.c.

⁴ R. Schindler, *Die Besiedlungsgeschichte der Goten und Gepiden im unteren Weichselraum*, Leipzig 1940.

naczyń, które są obecnie przechowywane w Muzeum Archeologicznym w Gdańsku), tak jak i inne zabytki pochodzące z cmentarzysk na Pomorzu Wschodnim.

Niniejsze opracowanie dotyczy wyłącznie wyników badań prowadzonych na cmentarzysku; materiały pochodzące z osady z okresu wczesnośredniowiecznego i z okresu wpływów rzymskich będą przygotowane do druku oddzielnie.

OPIS MATERIAŁU

MATERIAŁY Z BADAŃ W R. 1961

Zbiorowy grób nr 1 (wykop I, odcinek I)

Jama grobowa zarysowała się na tle jasnożółtego piasku. Posiadała kształt nieregularnego prostokąta o wymiarach: $2,68 \times 1,00$ m. Powierzchnia jamy była jasnobrunatna. Grób był usytuowany z północnego-wschodu na południowy-zachód. Nie zachowały się kości szkieletu (prawdopodobnie uległy rozkładowi), natomiast zachowały się w stanie uszkodzonym trzy czaszki i rozrzucone zęby ludzkie. Luźno występowały mało charakterystyczne drobne ułamki naczyń glinianych. Z wyposażenia grobu zachowały się tylko sprzączka brązowa do pasa i przęślik gliniany.

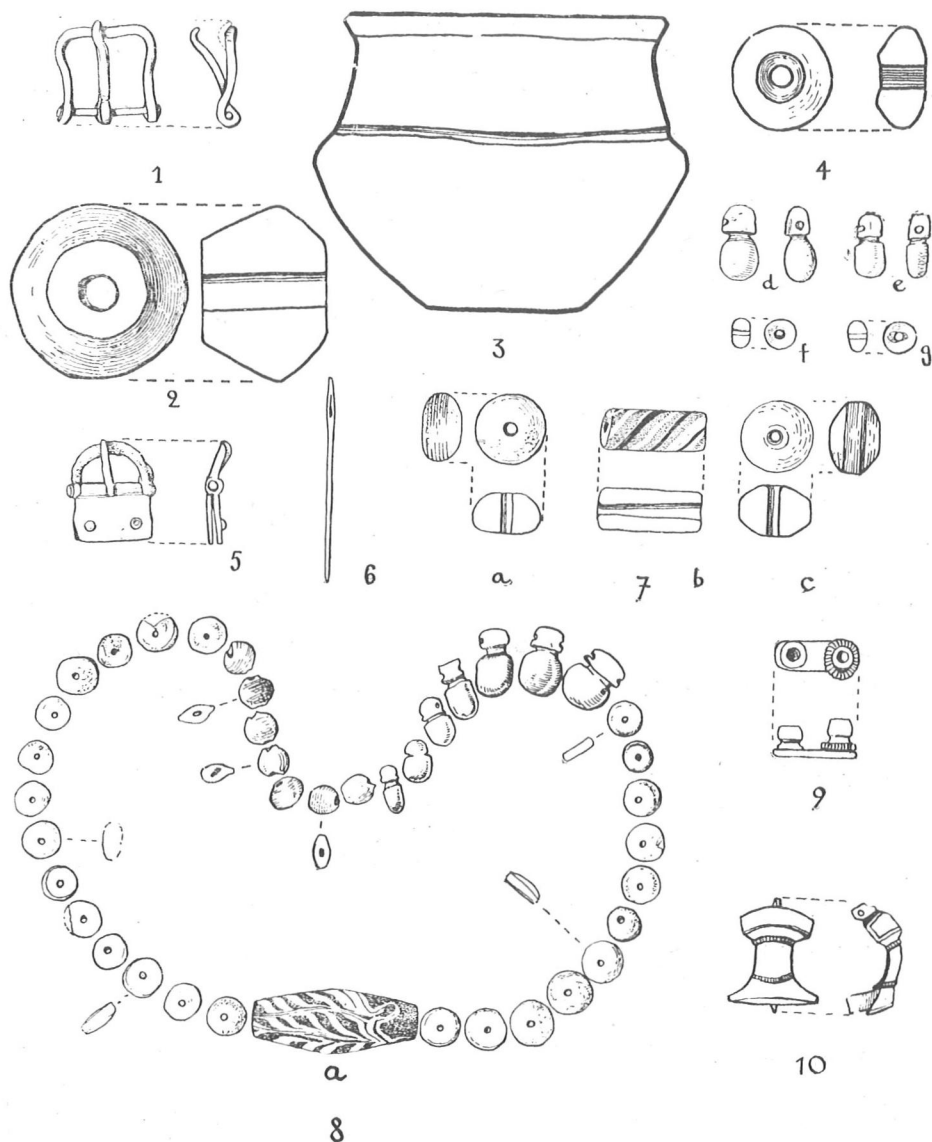
Inwentarz:

Sprzączka brązowa do pasa o kształcie prawie kwadratowym, z nieznacznymi wgłębieniami do środka z trzech stron ramy; kołec ruchomy, osadzony na osi łączącej zakończenia dwóch boków ramy; oś na końcach jest sklepana; drut ramy i kolca w przekroju czworokątny; wymiary: dług. 2,6 cm, szer. 2,7 cm (tabl. I, rys. 1).

Przęślik gliniany o kształcie dwustożkowym, z ostrym załomem i płasko ściętych zakończeniach; wymiary: wys. 3,2 cm, szer. 4,5 cm (tabl. I, rys. 2).

Grób nr 2 (wykop I, odcinek I)

Równolegle do grobu nr 1, w odległości 0,5 m, usytuowany był grób nr 2, na linii N—S, z niewielkim odchyleniem na północny-wschód. Jama grobowa zarysowała się na powierzchni, w kształcie prostokąta, o wymiarach: dług. 2,20 m, szer. 1 m i wypełniona była jasnobrunatną ziemią. W pobliżu środka grobu zachowały się dwie kości kończyn ułożonych nieregularnie, między nimi znajdowało się w pozycji pochylonej popękane naczynie gliniane. Ponadto wystąpiły mało charakterystyczne drobne ułamki naczyń glinianych oraz przęślik gliniany. Brak pozostałych kości szkieletu, a być może i innych zabytków.

Tabl. I. Malbork-Wielbark, ul. Zagórna 4. Cmentarzysko. Grób nr 1 — rys. 1—2, grób nr 2 — rys. 3—4, grób nr 3 — rys. 5—6, grób nr 4 — rys. 7, grób nr 5 — rys. 8—9; rys. 10 — luźne. Skala 1:2; rys. 9 — 1:1.

Table I. Malbork-Wielbark, Zagórna 4. Cemetery. Grave No. 1. — fig. 1—2; grave No. 2 — fig. 3—4; grave No. 3 — fig. 5—6; grave No. 4 — fig. 7; grave No. 5 — fig. 8—9; Fig. 10 — loose. Scale 1:2, Fig. 9 — 1:1.

Inwentarz:

Naczynie gliniane (zrekonstruowane), szerokootworowe, o kształcie dwustożkowym, z szyjką nieznacznie zwężającą się ku otworowi i wyniętą krawędzią; powyżej załomu brzuśca naczynie opasuje żłobek; powierzchnia niestarannie wygładzona barwy brunatnej; wymiary: wys. 7,9 cm, średn. otworu 8 cm, średn. brzuśca 10,3 cm, średn. dna 4,1 cm (tabl. I, rys. 3).

Przęślik gliniany o zaokrąglonym załomie, z lejkowatym wgłębieniem z jednej strony otworu; powierzchnia wygładzona barwy brunatnej; wymiary: wys. 1,4 cm, średn. 2,7 cm (tabl. I, rys. 4).

MATERIAŁY Z BADAŃ W R. 1962

Grób nr 3 (wykop II, odcinek I)

Grób zachował się w stanie zniszczonym i posiadał przemieszane kości. Usytuowany był prawdopodobnie na linii N—S. Zachowała się w kilku kawałkach czaszka, kilka zębów i fragmentarycznie kości kończyn dolnych; czaszka znajdowała się od strony południowej. Z wyposażenia grobowego odkryto: sprzączkę brązową do pasa i igłę brązową. W pobliżu resztek szkieletu występowały luźno mało charakterystyczne ułamki naczyń.

Inwentarz:

Sprzączka brązowa do pasa, półkolista, z kolcem, z całkowicie zachowanym okuciem składającym się z dwóch blaszek połączonych dwoma nitami; wymiary: dług. 2,7 cm, szer. 2,1 cm, dług. okucia 1,2 cm, szer. okucia 2 cm, wys. nitu 0,4 cm (tabl. I, rys. 5).

Igła brązowa; wymiary: dług. 5,2 cm, grub. 0,1 cm (tabl. I, rys. 6).

Grób nr 4 (wykop II, odcinek I)

Zniszczony grób szkieletowy; usytuowany był na linii z południowego-wschodu na północny-zachód. W północno-zachodniej części grobu znajdowała się czaszka, w znacznym stopniu uszkodzona, obok której w bezładzie leżały zęby. Nieco dalej, w południowo-wschodniej części grobu znajdowało się kilka kawałków kości kończyn; przy jednej z nich było kilka paciorków bursztynowych oraz jeden szklany. W miejscach gdzie odkryto resztki szkieletu ziemia była jasnobrunatna.

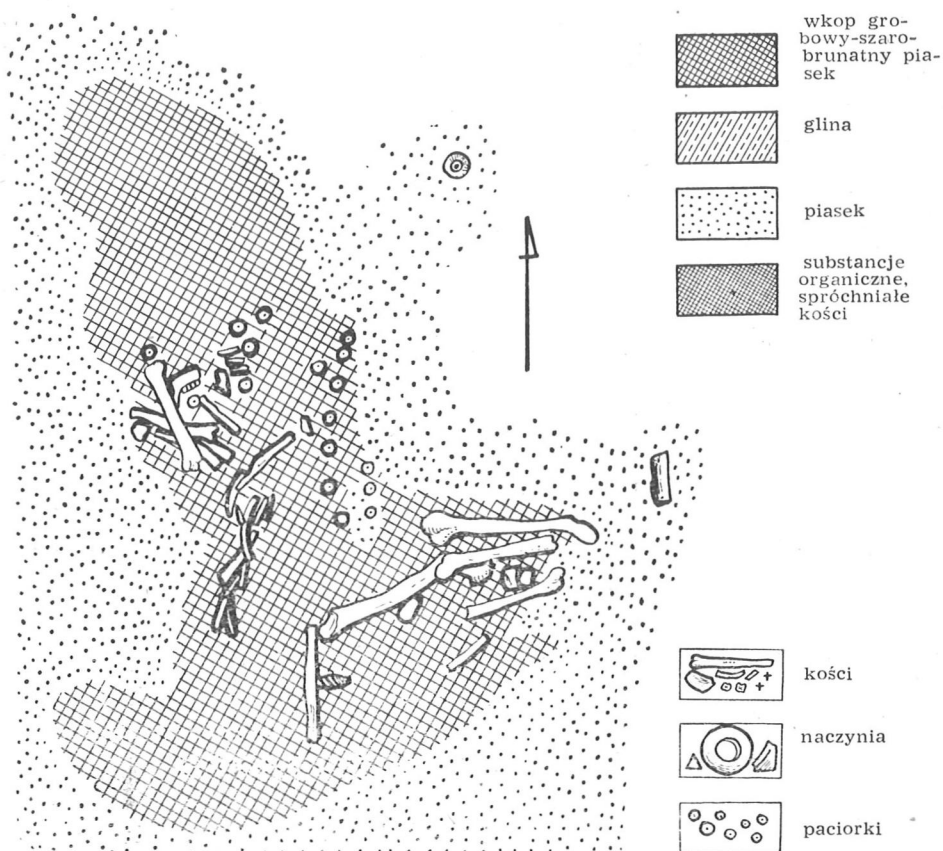
Inwentarz:

Paciorek szklany, walcowaty, koloru zielonego, z otworem na całej długości. Posiada on nakładane białe i czerwone paski szklane; wymiary: dług. 26 mm, średn. 10,6 mm, średn. otworu 3 mm i 5 mm (tabl. I, rys. 7b).

Sześć paciorków bursztynowych, w tym dwa toczone. Pierwszy: płasko-wypukły, o wymiarach: średn. 18,3 mm, grub. 10,4 mm, średn. otworu 4 mm; drugi — w kształcie spłaszczonej kuli, o wymiarach: średn. 18,6 mm, grub. 12,7 mm, średn. otworu 3 mm; dwa paciorki ósemkowate o wysokości 16,3 i 19,8 mm oraz dwa paciorki kuliste o średnicy 8 i 9 mm, grub. 5 mm (tabl. I, rys. 7a, c, d — g).

Grób nr 5 (wykop II, odcinek I)

Silnie naruszony grób szkieletowy; posiadał nieregularny układ kości. Brak było czaszki, zachowała się dolna szczeka z uzębieniem. Ze względu na przemieszanie kości trudno określić układ szkieletu; prawdopodobnie był on usytuowany na linii N—S. Ziemia obok kości posiadała zabarwienie jasnobrunatne (ryc. 4). Z wyposażenia grobu zachował się naszyjnik.

Ryc. 4. Malbork-Wielbark, ul. Zagórna 4. Cmentarzysko. Grób nr 5. Skala 1:20
Fig. 4. Malbork-Wielbark, Zagórna 4. Cemetery. Grave No. 5. Scale 1:20.

składający się z paciorków bursztynowych, kamiennych oraz z jednego paciorka szklanego i srebrnego zamka. W pobliżu kości szkieletu znajdowały się dwa przęśliki gliniane.

Inwentarz:

Naszyjnik składający się z 42 paciorków, w tym 3 w poważnym stopniu zniszczone (tabl. I, rys. 8). Najciekawszy paciorek szklany koloru ciemnozielonego posiada kształt dwustożkowy i podłużny otwór; zdobiony jest na całej powierzchni białymi, nakładanymi smugami ze szklawa, przypominającymi kwiat lotosu; wymiary: dług. 42,7 mm, grub. pośrodku 16,8 mm, grub. na końcach 9,8 i 11 mm, średn. otworu 2,5 mm (tabl. I, rys. 8a). Ponadto w skład naszyjnika wchodzi 14 paciorków bursztynowych, obustronnie wypukłych, o wymiarach wahających się między 9,2—11 mm średnicy, o grubości 3,2—6 mm, o średnicy otworu 1,5 mm; dziewięć dalszych paciorków bursztynowych płasko-wypukłych posiada wymiary: średn. 9,3—11,5 mm, grub. 3,2—4 mm, średn. otworu 1,5 mm; siedem paciorków bursztynowych ósemkowatych posiada różne wysokości od 12 mm do 17,8 mm i jednakową szerokość otworu — 1,5 mm. Oprócz wyżej wspomnianych paciorków bursztynowych w skład naszyjnika wchodzi dwa paciorki bursztynowe płaskie, o średnicy 8 i 9 mm, o grubości 2,8 i 4 mm oraz o średnicy otworu 1,5 mm. Ponadto naszyjnik zawierał sześć paciorków obustronnie wypukłych, wykonanych z drobnych kamieni koloru ciemnoszarego. Kamyki-paciorki są wypolerowane i posiadają otwory na linii krótszej średnicy; wymiary: średn. 8 mm — 9,6 mm, grub. 4 mm — 5,3 mm, średn. otworu 1,5 mm — 2 mm.

Srebrny zamek naszyjnika wykonany z płaskiej blaszki posiadającej na zakończeniach dwa otwory. Na nich umocowane są dwie ósemkowate kuleczki z podłużnymi otworami, które pokrywają się z otworami w blaszce. Na jednej z kuleczek zachowała się obręczka wykonana techniką granulacji; wymiary: dług. blaszki 11,8 mm, szer. blaszki 4,5 mm, grub. blaszki 0,3 mm, średn. otworu 1,5 mm, wys. kuleczek 3,8 mm, grub. kuleczek 3,6 mm (tabl. I, rys. 9).

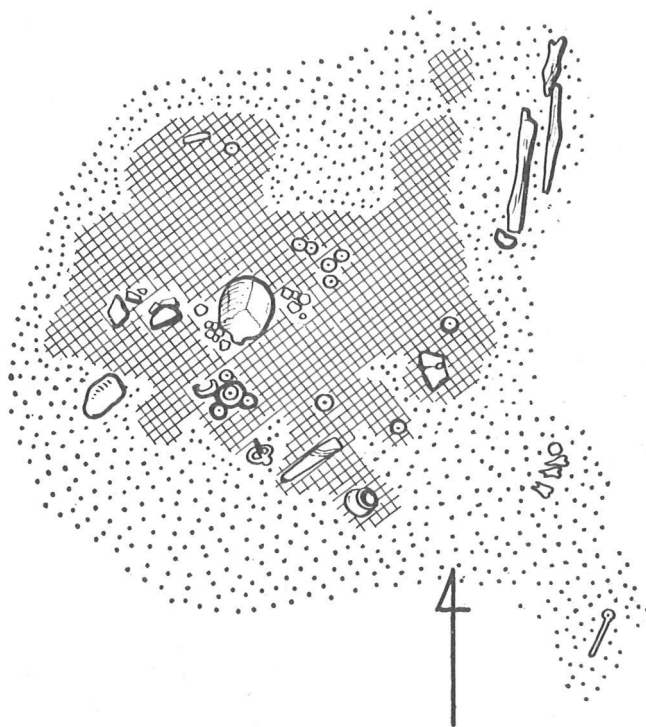
Przęślik gliniany kształtu dwustożkowego posiadający z obu stron otworu lejkowate wgłębienia; powierzchnia starannie wygładzona, barwa brązowa; wymiary: wys. 2,7 cm, szer. 4,7 cm, średn. otw. 0,8 cm.

Przęślik gliniany kształtu kulistego, z otworem umieszczonym niesymetrycznie; powierzchnia gładzona barwy ciemnobrunatnej; wymiary: wys. 2,4 cm, średn. 2,8 cm, średn. otw. 0,7 cm.

Grób nr 6 (wykop II, odcinek I)

Zachowany w stanie szczątkowym grób szkieletowy posiadał pionowo stojącą czaszkę i kilka drobnych kości obok niej. Na wschód od

czaszki znajdowały się kości kończyn w stanie uszkodzonym. Trudno określić usytuowanie szkieletu, ponieważ stan zachowania i układ kości jest naruszony. Wokół czaszki wystąpiły dwa zespoły paciorków szklanych i bursztynowych; przy jednym z nich znajdowało się małe naczynko gliniane, dwie sprzączki brązowe do pasa oraz szpila brązowa (ryc. 5).

Ryc. 5. Malbork-Wielbark, ul. Zagórna 4. Cmentarzysko. Grób nr 6. Skala 1:20

Fig. 5. Malbork-Wielbark, Zagórna 4. Cemetery. Grave No. 6. Scale 1:20.

Inwentarz:

Pierwszy zespół paciorków: paciorki bursztynowe. Trzy paciorki, z ogólnej ilości czterech, posiadają ślady toczenia. Pierwszy, w kształcie spłaszczonej kuli, posiada z obu stron lejkowate wgłębienie; wymiary: średn. 18 mm, grub. 9,8 mm, średn. otw. 3 mm; drugi — beczułkowaty, o wymiarach: wys. 7,7 mm, grub. 9,4 mm, średn. otw. 3 mm; trzeci — półkolisty, o wymiarach: średn. 10,2 mm, grub. 4,4 mm, średn. otw. 3 mm; czwarty — płaski, w przybliżeniu kolisty, o wymiarach: średn. 14—15,7 mm, grub. 3 mm, średn. otworu 3 mm. Trzy paciorki ze szkliwa w przybliżeniu cylindryczne, koloru białego, o wymiarach: wys.: 4,3, 5,5 i 6 mm; grub.: 6,5, 7 i 8,2 mm;

średn. otw.: 3, 4 i 2 mm oraz jeden paciorek szklany koloru ciemnoniebieskiego, o wymiarach: średn. 10,7 mm, grub. 5 mm, średn. otw. 5 mm (tabl. II, rys. 10a—h).

Kółko srebrne koliste, wykonane z jednolitego drutu o przekroju prawie okrągłym; wymiary: średn. 26 mm, grub. drutu 2,5—3 mm (tabl. II, rys. 1a).

Kółko srebrne w przybliżeniu koliste, zgięte w ten sposób, że dwa końce stykają się ze sobą; drut w przekroju jest okrągły; wymiary: średn. 20,5 mm, grub. drutu 3 mm (tabl. II, rys. 1b).

Drugi zespół paciorków składa się z trzech paciorków bursztynowych, pięciu ze szkliwa i trzech szklanych (tabl. II, rys. 8a—k).

Paciorki bursztynowe. Dwa paciorki kształtu beczułkowatego, w tym jeden zniszczony, posiadający ślady toczenia; wys. 7 mm; drugi — starannie obrobiony, z szerokim otworem, o wymiarach: wys. 5,3 mm, średn. 9,3 mm, średn. otw. 2,5 mm; trzeci — płaski, niestannie obrobiony, o wymiarach: średn. 9 mm i 9,8 mm, grub. 4,3 mm, średn. otw. 2,5 mm. Paciorki ze szkliwa. Pięć paciorków koloru białego o kształcie beczułkowatym, z szerokimi otworami, o wymiarach: wys. 5,5—7 mm, grub. 7,4—9 mm, średn. otw. 3—4,5 mm. Paciorki szklane. Trzy paciorki, w tym dwa bezbarwne, kształtu dwustożkowego, o wymiarach: wys. 7 i 8,3 mm, średn. 11,5 i 12 mm, średn. otw. 4 i 4,5 mm; oraz jeden paciorek kształtu kulistego z lejkwatymi wgłębieniami przy otworach; paciorek posiada kolor zielony, na powierzchni jego są dwie smugi faliste ze szkliwa koloru białego i żółtego, nawzajem krzyżujące się; wymiary: wys. 12,4 mm, średn. 19 mm, średn. otw. 4 mm. Ponadto wśród paciorków znajdował się krąg ryby zachowany w połowie.

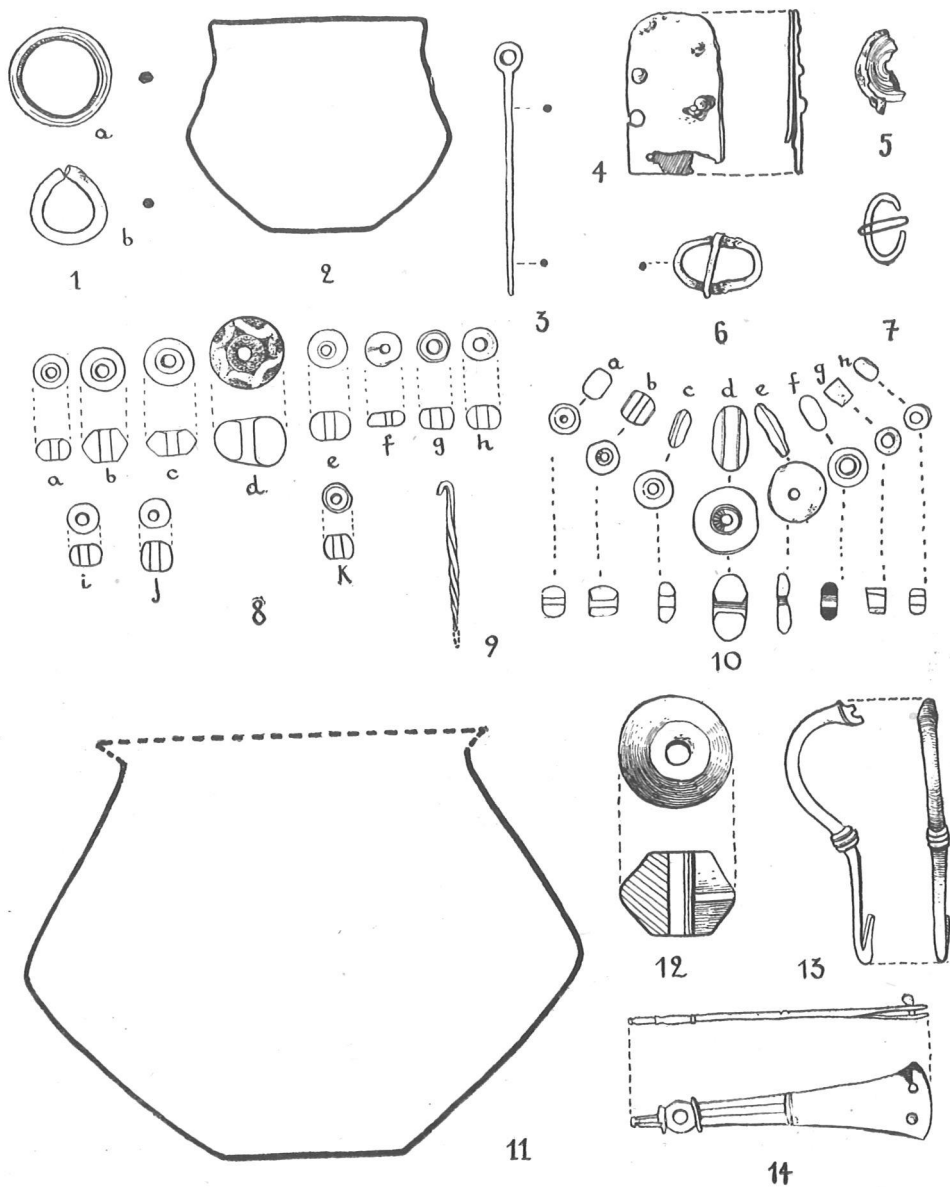
Sprzączka brązowa do pasa wykonana z cienkiego drutu o przekroju okrągłym; sprzączka posiada ramę w kształcie elipsy i ruchomy kolec zagięty na końcu; wymiary: średn. dłuższa 17,4 mm, średn. krótsza 10 mm, dług. kolca 13,5 mm, średn. drutu 2 mm (tabl. II, rys. 6).

Sprzączka brązowa do pasa, analogiczna do poprzedniej; wymiary: średn. dłuższa 24 mm, średn. krótsza 14 mm, dług. kolca 17 mm, średn. drutu 2 mm (tabl. II, rys. 7).

Okucie brązowe sprzączki do pasa wykonane z dwóch cienkich blaszek połączonych nitami; na końcu okucie jest zaokrąglone; wymiary: dług. 4,1 cm, szer. 2,9 cm (tabl. II, rys. 4).

Szpila brązowa zakończona w górnej części kółkiem; szpic szpili jest utracony; wymiary: dług. zachowana 6,5 cm, średn. kółka 0,7 cm (tabl. II, rys. 3).

Naczynie gliniane, małe, kształtu dwustożkowego z ostrym załomem brzuśca, z wypukłą listwą powyżej załomu oraz nierówno uformowaną krawędzią; ta ostatnia jest miejscami nieznacznie odchylona na

Tabl. II. Malbork-Wielbark, ul. Zagórna 4. Cmentarzysko. Grób nr 6 — rys. 1—8, 10, Grób nr 9 — rys. 9, 11—14. Rys. 1—10 i 12—14 — skala 1:2, rys. 11 w skali 1:3
 Table II. Malbork-Wielbark, Zagórna 4. Cemetery. Grave No. 6. — fig. 1—8, 10; grave No. 9 — fig. 9, 11—14. Fig. 1—10 and 12—14 — scale 1:2; fig. 11 — scale 1:4.

zewnątrz; powierzchnia gładzona, czerniona; wymiary: wys. 5,6 cm, średn. otw. $4,8 \times 5$ cm, średn. brzuśca 6,7 cm, średn. dna 2,7 cm (tabl. II, rys. 2).

MATERIAŁY Z BADAŃ W R. 1963

Grób nr 7 (wykop III, odcinek I)

Jama grobowa ukazała się na tle jasnożółtego piasku, w postaci wydłużonego owalu o zabarwieniu ziemi szarobrunatnym. W stanie szczątkowym, a raczej już kompletnego rozkładu, zachowały się dwie kości kończyn, prawdopodobnie dolnych. Od strony wschodniej, poza obrębem wkopu grobu, powyżej 34 cm od poziomu kości kończyn, znajdowały się resztki czaszki wraz z kilkoma zębami. Usytuowanie grobu przebiegało prawdopodobnie na linii N—S. Z przedmiotów zabytkowych zachowała się tylko zapinka kuszowata z brązu. Wymiary jamy grobowej: dług. 1,5 m, szer. 0,36 m i 0,58 m (ryc. 7b).

Inwentarz:

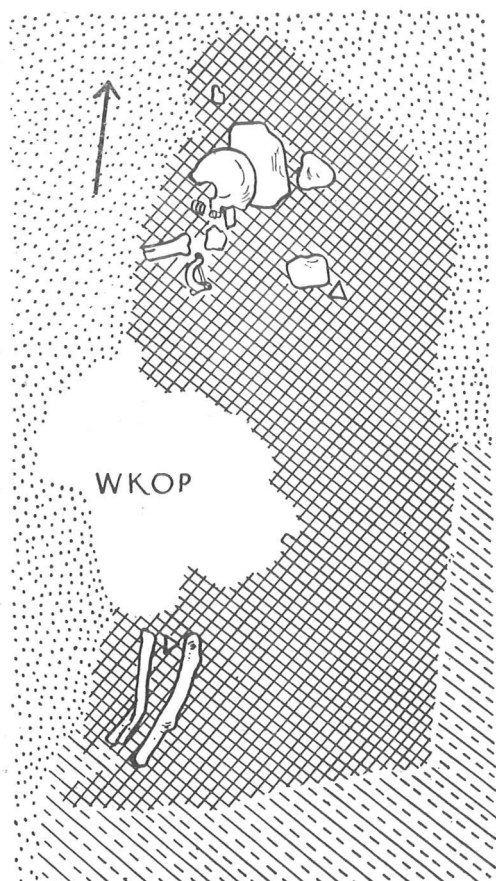
Dwudzielna zapinka kuszowata z brązu, z podwiniętą nóżką, z cięciwą tylną; sprężynka zapinki owinięta jest wokół brązowej osi i wraz ze szpilą i cięciwą tworzy jednolitą całość. Kabłąk w górnej części jest płasko sklepany i posiada otwór przez który przechodzi oś sprężyny; następnie kabłąk załamany pod kątem przechodzi w podwiniętą nóżkę z pochewką i w drucik u jej nasady. Stan zachowania zapinki bardzo dobry; zapinka pokryta jest jasnozieloną patyną; wymiary: dług. 7,2 cm, szer. ramion 3,5 cm, wys. cięciwy 2,5 cm, dług. pochewki 3,2 cm (tabl. III, rys. 1).

Grób nr 8 (wykop III, odcinek I)

W odległości 1,5 m od grobu nr 7 znajdował się grób nr 8, usytuowany na linii N—S. Zarys jamy grobowej zachował się w postaci nieregularnego prostokąta. Długość jego wynosiła 1,95 m, a szerokość około 0,85 m. Ziemia w jamie grobowej była szarobrunatna. Jama grobowa, a wraz z nią i szkielet zostały zniszczone przez współczesny wkop. Zachowały się tylko fragmentarycznie kończyny dolne i czaszka. Przy czaszce, od strony wschodniej leżał podłużny owalny kamień. Z wyposażenia grobowego zachowały się: zapinka kuszowata z brązu, która znajdowała się w pobliżu czaszki, sprzączka brązowa do pasa i paciorek bursztynowy, odkryty we wkopie (ryc. 6).

Inwentarz:

Zapinka kuszowata z brązu o kolistym kabłąku ornamentowanym poprzecznymi bruzdami (raupenförmigen Bügel); główka kabłąka

Ryc. 6. Malbork-Wielbark, ul. Zagórna 4. Cmentarzysko. Grób nr 8. Skala 1:20

Fig. 6. Malbork-Wielbark, Zagórna 4. Cemetery. Grave No. 8. Scale 1:20.

zakończona jest poziomą płytką, silnie spatynowaną. Oś sprężynki posiada z obu stron nakładane guziki; cięciwa tylna; nóżka zapinki jest rozszerzona na końcu, tworząc jak gdyby daszek nad pochewką. Na sprężynce zachowały się resztki tkaniny; stan zachowania zapinki dobry; wymiary: dług. 5,7 cm, szer. ramion 2,8 cm (tabl. III, rys. 2).

Sprzączka brązowa do pasa o kształcie prawie kolistym, wykonana z jednolitego drutu o przekroju okrągłym; posiada płaski kołec prostokątny w przekroju; wymiary: dług. kolca 2,6 cm (tabl. III, rys. 3).

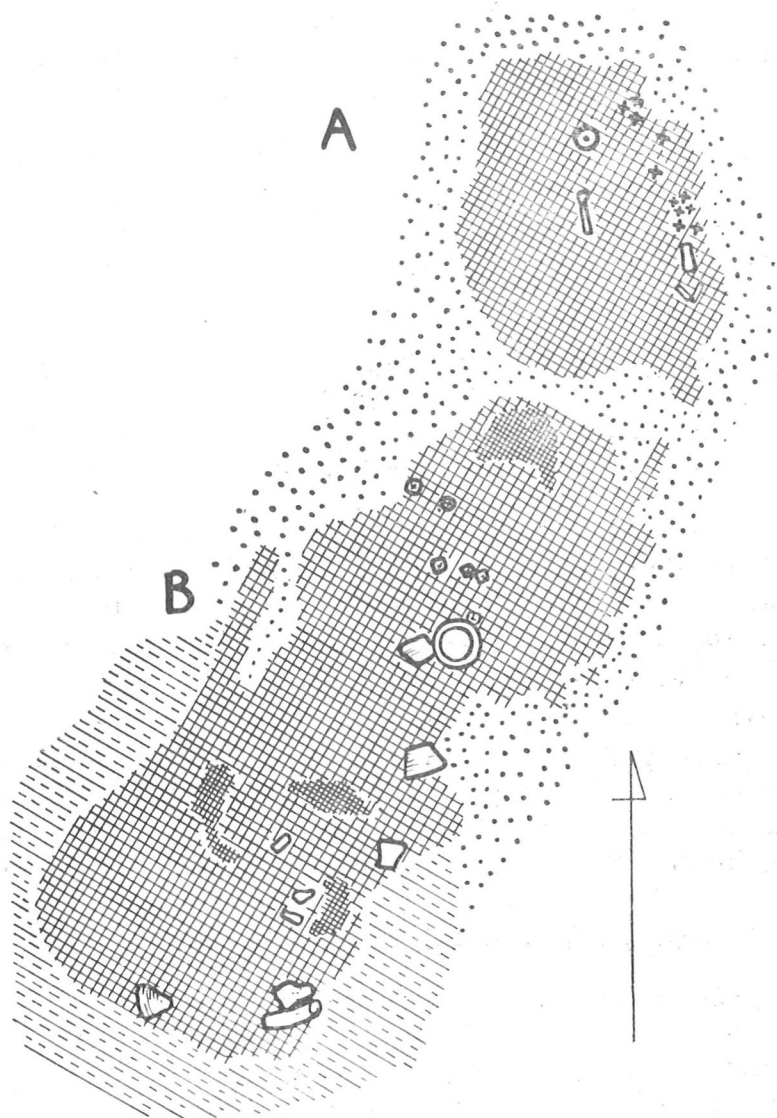
Paciorek bursztynowy płasko-wypukły, kolisty, posiadający ślady toczenia przy obrzeżeniu; wymiary: średn. 17 mm, grub. 6 mm, średn. otworu 2,5 mm (tabl. III, rys. 4).

Grób nr 9 (wykop III, odcinek I)

Zachowany w stanie zniszczonym grób ciałopalny; zarysował się na powierzchni w kształcie owalu. Wypełnia go ziemia o zabarwieniu jasno-brunatnym; wymiary wynoszą: $0,60 \times 0,85$ m. Na powierzchni rozrzucone były przepalone kości ludzkie, resztki naczynia glinianego, brązowe okucie końca pasa, kabłąk zapinki brązowej wraz z nóżką, srebrna szpila i prześlik gliniany (ryc. 7a).

Inwentarz:

Fragment zapinki brązowej dwudzielnej z podwiniętą nóżką o konstrukcji kuszowatej; zachował się tylko kabłąk wraz z nóżką; wymiary: dług. zachowana 6,9 cm (tabl. II, rys. 13).

Ryc. 7. Malbork-Wielbark, ul. Zagórna 4. Cmentarzysko.
a) grób nr 9, b) grób nr 10. Skala 1:20

Fig. 7. Malbork-Wielbark, Zagórna 4. Cemetery. a) grave No. 9, b) grave No. 10.
Scale 1:20.

Szpila srebrna, skręcana prawie na całej długości, w górnej części haczykowato zagięta, posiada ułamany koniec; wymiary: zachowana dług. 3,9 cm (tabl. II, rys. 9).

Brązowe okucie końca pasa nieznacznie rozszerzające się w dolnej części — w miejscu, gdzie znajdowały się dwa nity, łączące na stałe

okucie z rzemieniem wchodzącym w rozwidlenie. Górna część okucia przechodzi w kółko z profilowaną wysoką główką; wymiary: dług. 7,8 cm, grub. 0,2 cm, średn. kółka 0,4 cm (tabl. II, rys. 14).

Prześlik gliniany kształtu dwustożkowego o płaskich płaszczyznach przy otworach; powierzchnia starannie wygładzona, barwa brunatna; wymiary: wys. 2,1 cm, szer. 3 cm, średn. otw. 0,8 cm (tabl. II, rys. 12).

Fragment naczynia glinianego o kształcie dwustożkowym i powierzchni starannie wygładzonej, czernionej; wymiary: wys. około 22—23 cm (tabl. II, rys. 11).

Grób nr 10 (wykop III, odcinek I)

Grób nr 10 łączył się prawie z grobem nr 9 i usytuowany był na linii N—S. Na powierzchni jama grobowa zarysowała się w kształcie podłużnego owalu o wymiarach: dług. 1,96 m, szer. 0,65 m, z ziemią brunatną i jasnobrunatną na powierzchni. Ze szkieletu zachowało się kilka zębów luźno leżących i kilka miejsc o rdzawym zabarwieniu, jako pozostałości po spróchniałych kościach. Z wyposażenia grobu zachowało się tylko jedno naczynie gliniane, które stało w pozycji pionowej w jamie grobowej (ryc. 7b).

Inwentarz:

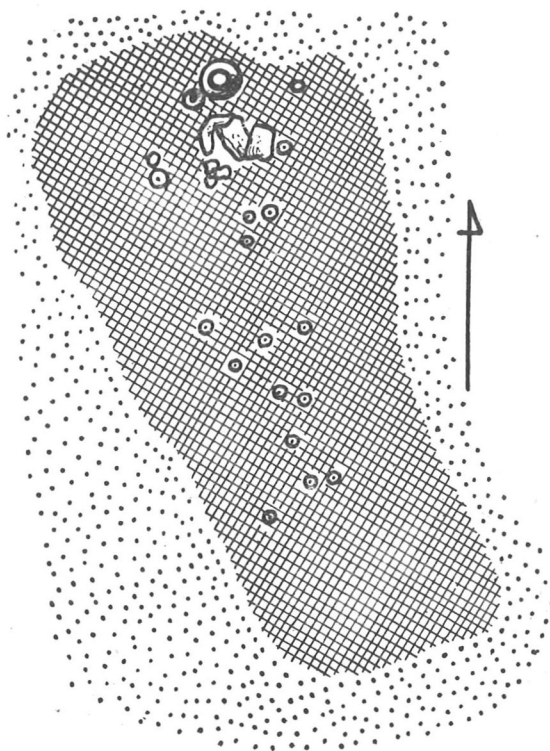
Naczynie gliniane kształtu dwustożkowego z wyodrębnioną stożkową szyjką, której krawędź wywinięta jest na zewnątrz; powierzchnia naczynia gładzona, czerniona; wymiary: wys. 6,6 cm, średn. brzuśca 10,7 cm, średn. otw. 8,2 cm, średn. dna 4,5 cm (tabl. II, rys. 5).

Grób nr 11 (wykop III, odcinek I)

Jama grobowa zarysowała się w kształcie wydłużonego owalu, o wymiarach: dług. 1,75 m, szer. 0,60 m. Jama grobowa wkopana była w glinę i wypełniona szarą ziemią; posiadała układ N—S. Z kości szkieletu zachowało się kilka zębów i resztki kości czaszki; pozostałych kości szkieletu brak, prawdopodobnie uległy kompletnemu rozkładowi. Resztki kości czaszki znajdowały się w północnej części wkopu grobowego. Z tyłu, za nimi stało w pozycji pionowej małe naczynie gliniane, obok niego leżał prześlik gliniany oraz rozrzucone po jamie grobowej paciorki bursztynowe i szklane (ryc. 8).

Inwentarz:

Naczynie gliniane, asymetryczne, kształtu gruszkowatego, silnie zwężające się ku otworowi, który jest bardzo wąski; dno nieznacznie wklęsłe, powierzchnia gładzona, barwa ciemnobrunatna; wymiary: wys.

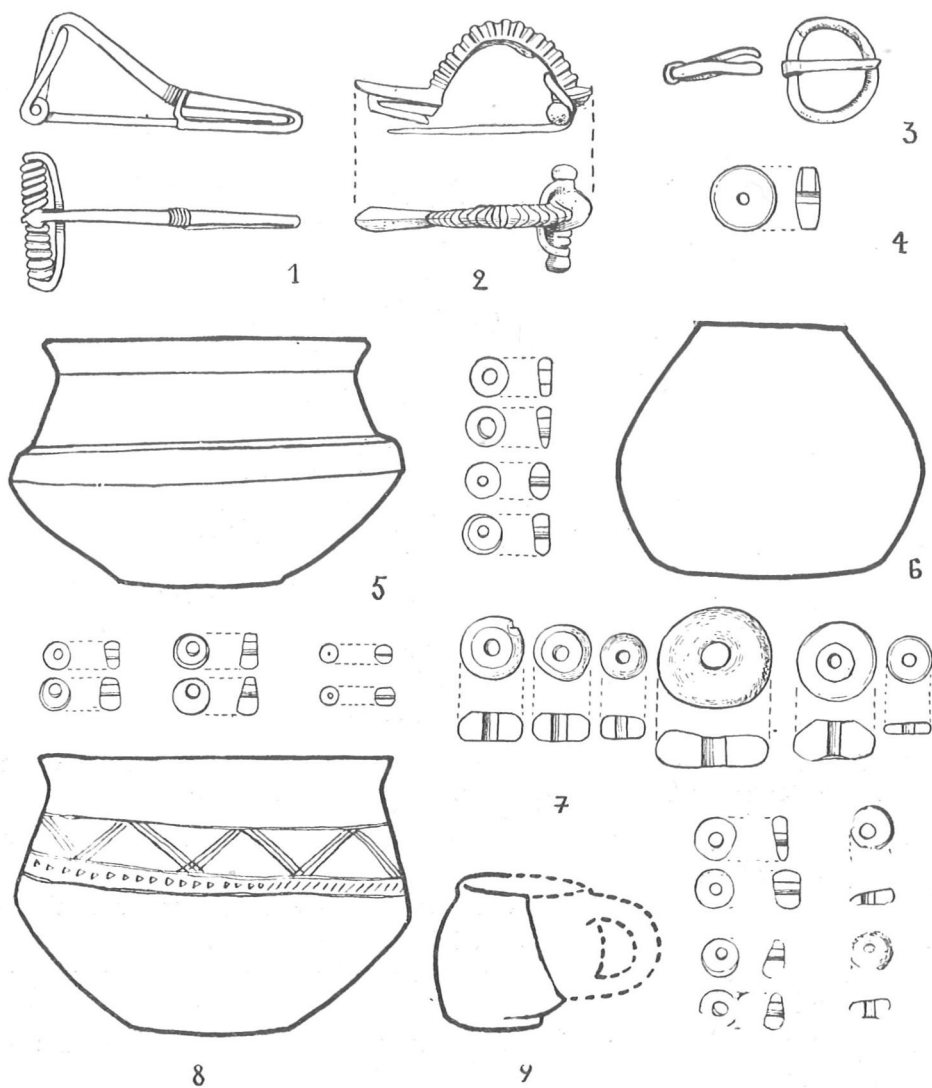
Ryc. 8. Malbork-Wielbark, ul. Zagórna 4. Cmentarzysko. Grób nr 11. Skala 1:20

Fig. 8. Malbork-Wielbark, Zagórna 4. Cemetery. Grave No. 11. Scale 1:20.

6,8 cm, średn. brzuśca 8,3 cm, średn. dna 5,8 cm, średn. otworu 3,1 cm (tabl. III, rys. 6).

Prześlik gliniany o kształcie dwustożkowym i powierzchni nierówno wygładzonej; wymiary: wys. 2,9 cm, szer. 4,6 cm.

Naszyjnik składający się z 22 paciorków, w tym 20 bursztynowych i 2 szklane (tabl. III, rys. 7). Paciorki bursztynowe — to przede wszystkim płaskie, nierówno obrobione krążki o wymiarach wahających się w granicach: średn. od 7—15 mm, grub. od 2,2—7 mm, średn. otw. od 3—5 mm; 1 — również płaski o wymiarach: średn. 30 mm, grub. 8 mm, średn. otw. 6 mm. Ponadto odkryto 4 paciorki toczone: jeden o kształcie wypukło-stożkowym; wymiary: średn. 20 mm, grub. 10 mm, średn. otw. 4 mm; 2 płaskie — o wymiarach: średn. 14,8 i 16,3 mm, grub. 7,5 i 7,8 mm, średn. otw. 4 i 4,5 mm; oraz 1 kulisty, wymiary: średn. 9,8 mm, grub. 6 mm, otw. 3 mm. Paciorki szklane: jeden kulisty o wymiarach: średn. 5,2 mm, wys. 4,8 mm, średn. otw. 1 mm, drugi — beczułkowaty o wymiarach: średn. 5 mm, wys. 5,2 mm, średn. otw. 1,5 mm.

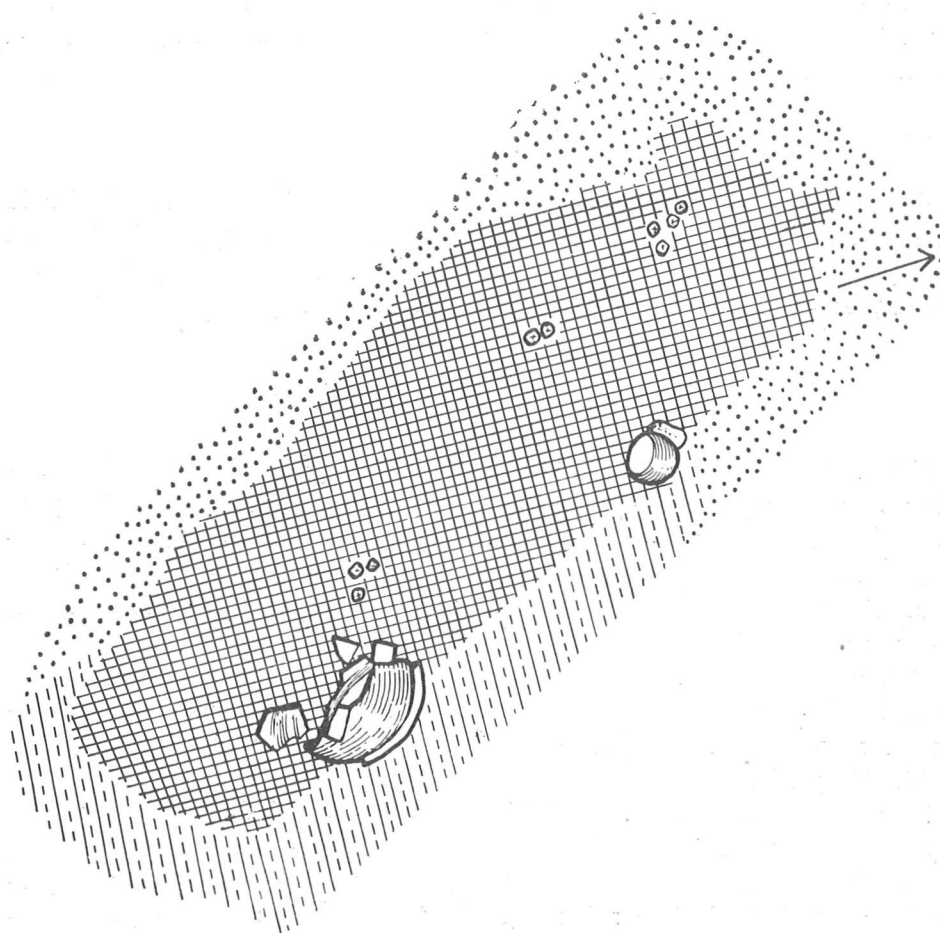

Tabl. III. Malbork-Wielbark, ul. Zagórna 4. Cmentarzysko. Grób nr 7 — rys. 1, Grób nr 8 — rys. 2—4, Grób nr 10 — rys. 5, Grób nr 11 — rys. 6, 7, Grób nr 12 — rys. 8, 9. Rys. 1—7 — skala 1:2; rys. 8, 9 — skala 1:3

Table III. Malbork-Wielbark, Zagórna 4. Cemetery. Grave No. 7 — fig. 1; grave No. 8 — fig. 2—4; grave No. 10 — fig. 5; grave No. 11 — fig. 6, 7; grave No. 12 — fig. 8, 9; Fig. 1—7 — scale 1:2, fig. 8, 9 — scale 1:3.

Grób nr 12 (wykop III, odcinek 1)

Na tle jasnożółtego piasku zarysowała się prostokątna jama grobowa, zorientowana na linii N—S, o wymiarach: dług. 2,30 m, szer. 0,65—0,78 m. Na powierzchni jamy grobowej ziemia miała szarobrunatne zabarwienie. Z kości szkieletu nic się nie zachowało, prawdopodobnie uległy kompletnemu rozkładowi lub też grób został silnie zniszczony; znaleziono tylko kilka zębów rozrzuconych na powierzchni jamy grobowej. Z wyposażenia grobu zachowały się 2 naczynia gliniane, które znajdowały się na skraju jamy grobowej — we wschodniej jej części. Jedno naczynie małe, niekompletne zachowane stało w pozycji pochylonej, drugie — pogniecione stało również w pozycji pochylonej (ryc. 9).

Ryc. 9. Malbork-Wielbark, ul. Zagórna 4. Cmentarzysko. Grób nr 12. Skala 1:20.

Fig. 9. Malbork-Wielbark, Zagórna 4. Cemetery, Grave No. 12. Scale 1:20.

Inwentarz:

Naczynie gliniane zachowane w 2/3, o kształcie beczułkowatym, z utraconym uchem; dno naczynia nierówne, wykonane tak, że naczynie stoi w pozycji pochylonej; powierzchnia naczynia nierówno wygładzona, barwa szaroczarna; wymiary: wys. 7,2 cm, średn. dna 4,8 cm (tabl. III, rys. 9).

Naczynie gliniane (zrekonstruowane) szerokootworowe, kształtu dwustożkowego z ostrym załomem brzuśca i wywiniętą krawędzią na zewnątrz, powierzchnia gładzona, ciemnobrunatna. Powyżej załomu brzuśca znajduje się ornament ryty w postaci trzech dookołnych linii rozmieszczonych równolegle, z tym, że między dwoma dolnymi liniami jest wąski pas zdobiony nakłuciami, natomiast między górną a środkową linią — pas jest zdobiony grupami kresek w postaci zygzaka; wymiary: wys. 14,9 cm, średn. brzuśca 20,2 cm, średn. otw. 17,5 cm, średn. dna 8,5 cm (tabl. III, rys. 8).

Grób nr 13 (wykop III, odcinek I)

Grób szkieletowy zniszczony przez palenisko, które chronologicznie wiąże się z osadą założoną nieco później niż cmentarzysko. Zachowało się tylko kilka drobnych kości szkieletu oraz kilka drobnych skorup, które prawdopodobnie należy łączyć z paleniskiem.

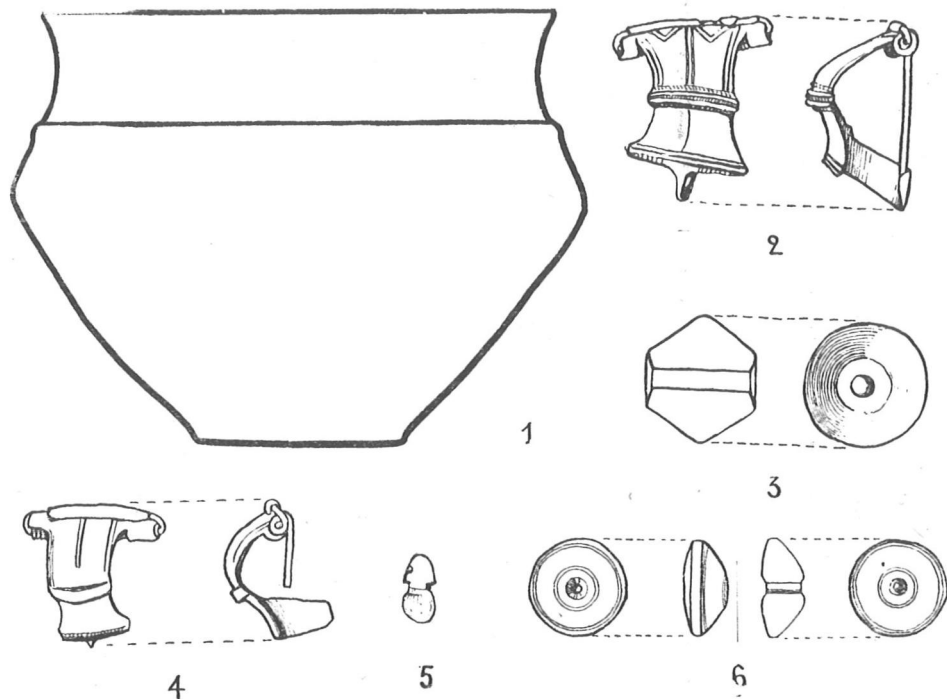
LUŻNE ZABYTKI Z CMENTARZYSKA

Naczynie gliniane, zrekonstruowane fragmentarycznie, szerokootworowe, kształtu dwustożkowego z ostrym załomem brzuśca i szyjką zwężającą się ku otworowi; krawędź wywinięta jest na zewnątrz. Powyżej załomu brzuśca szyjkę opasuje wypukła listwa; powierzchnia naczynia starannie wygładzona, lśnącoczarna; wymiary: wys. 23,6 cm, średn. dna około 11 cm (tabl. IV, rys. 1).

Prześlik gliniany, dwustożkowy, z płaszczyznami nieznacznie wklęsłymi przy otworach; powierzchnia starannie gładzona, barwa ciemnobrunatna; wymiary: wys. 2,8 cm, średn. 3,3 cm, średn. otw. 0,6 cm (tabl. IV, rys. 3).

Zapinka brązowa z szerokim taśmowatym kabłąkiem i bardzo wysoką pochewką. W górnej części kabłąka po obu stronach znajdują się zagięte blaszki, które służą za oparcie wystającym końcem sprężynki; natomiast cięciwa zabezpieczona jest cylindrem (trochę zniszczony) obejmującym ją na całej długości. Kabłąk jest esowato wygięty, zdobiony podłużnymi żłobkami (3 grupy po 2 żłobki) i dwoma wiszą-

cymi trójkątami przy główce. Kabłąk od nóżki oddzielony jest półkolistym grzebieniem zdobionym pośrodku i po obu stronach punktowanymi żłobkami; rozszerzona nóżka również zdobiona jest dwiema poprzecznymi bruzdami; wymiary: dług. 4,6 cm, szer. sprężynki 4 cm, wys. pochewki 2 cm (tabl. IV, rys. 2).

Tabl. IV. Malbork-Wielbark, ul. Zagórna 4. Cmentarzysko. Zabytki luźne. Rys. 1, w skali 1:3, rys. 2—6 w skali 1:2.

Table IV. Malbork-Wielbark, Zagórna 4. Cemetery. Loose finds. Fig. 1 — scale 1:3; fig. 2—6 — scale 1:2.

Zapinka brązowa analogiczna do wyżej opisanej, z tą tylko różnicą, że mniejsza; kabłąk przy główce nie posiada ozdobnych trójkątów, grzebień półkolisty również nie jest ornamentowany; pochewka i szpila są uszkodzone; wymiary: dług. 3,5 cm, szer. sprężynki 3,4 cm (tabl. IV, rys. 4).

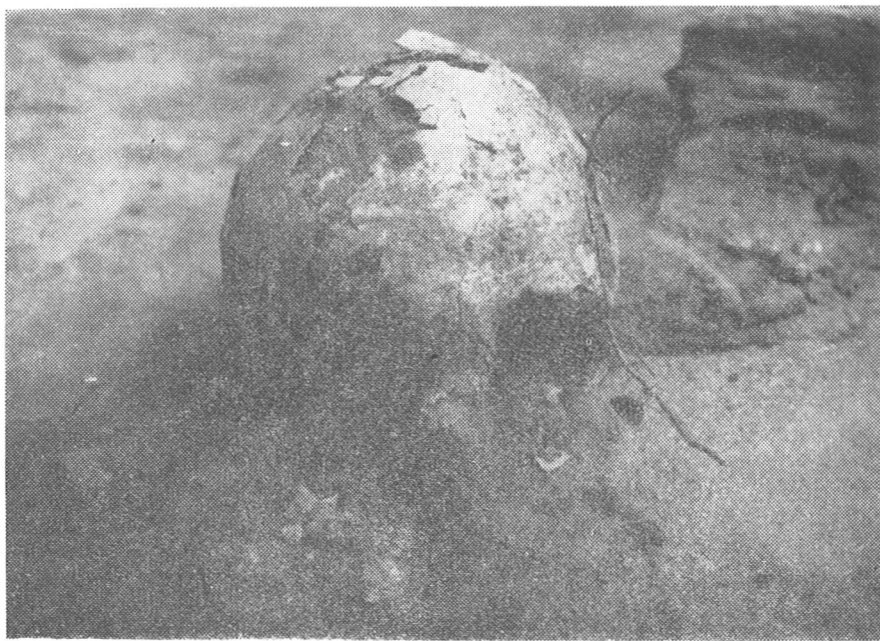
Zapinka brązowa zachowana niekompletnie; posiada ona kabłąk esowato zgięty z szerokim, półkolistym grzebieniem przy główce, zdobionym dwoma bruzdami, i rozszerzającą się trapezowato nóżkę; brak

sprężynki z cięciwą szpili i częściowo pochewki; zachowana dług. 2,8 cm (tabl. I, rys. 10).

Paciorek bursztynowy, toczony, o kształcie stożkowym; posiada z obu stron otworu podwójne koncentryczne linie; obrzeżenie paciorka obwieńczone jest na dwóch płaszczyznach (stożkowej i płaskiej) podwójnymi liniami koncentrycznymi; otwór z obu stron posiada lejkowate wgłębienia; wymiary: średn. 25 mm, wys. 9,4 mm, średn. otw. 2 mm (tabl. IV, rys. 6).

OGOLNA CHARAKTERYSTYKA CMENTARZYSKA

Obrządek pogrzebowy. Na ogólną ilość 13 grobów na cmentarzysku przy ul. Zagórnej 4, stwierdzono w 12 wypadkach obrządek szkieletowy (groby nr 1—8 i 10—13) i w jednym wypadku — ciałopalny (grób nr 9). Fakt, że groby te zostały naruszone (o czym wspomniano na wstępie), utrudnia wnikliwszą analizę obrządku pogrzebowego, niemniej, na podstawie zachowanych resztek szkieletów można podjąć próbę analizy pochówków. I tak np.: groby nr 1, 2, 7, 8, 10, 11, 12 i 13 posiadały w przy-

Ryc. 10. Malbork-Wielbark, ul. Zagórna 4. Cmentarzysko. Grób nr 8 — czaszka w pozycji pionowej. Fot. A. Kleina.

Fig. 10. Malbork-Wielbark, Zagórna 4. Cemetery. Grave No. 8. Skull in vertical position. Phot. A. Kleina.

blizeniu prostokątne wkopy grobowe, usytuowane na linii N—S, w pozostałych grobach — 3, 4, 5, 6, nie uchwycono wkopów grobowych; prawdopodobnie zostały one naruszone, niemniej, układ resztek szkieletów posiada orientację N—S.

Na cmentarzysku zaobserwowano ciekawe zjawisko: z reguły większość grobów została naruszona, jednakże w grobie nr 6, gdzie szkielet zachował się w stanie szczątkowym, stwierdzono nienaruszoną czaszkę, która tkwiła w ziemi w pozycji pionowej (ryc. 10). W innych grobach w ogóle brak czaszek lub znajdowano tylko po kilka zębów (groby nr 2, 10, 12, 13), być może zostały one naruszone w okresie późniejszym. Natomiast przy grobie nr 7 resztki czaszki znajdowały się o 34 cm wyżej od poziomu kości kończyn; w tym wypadku prawdopodobnie czaszka nie należy do grobu nr 7, lecz została przesunięta z innego grobu.

Zagadkowym zjawiskiem jest odkrycie trzech czaszek w grobie nr 1, przy jednoczesnym braku pozostałych kości szkieletów; prawdopodobnie grób został w poważnym stopniu uszkodzony, a nagromadzenie czaszek było rezultatem przekopywania terenu podczas drugiej wojny światowej.

Najbardziej interesujący jest grób nr 6, gdzie stwierdzono, że naruszenie szkieletów mogło nastąpić w starożytności, a czaszka została odcięta (?) od tułowia i z powrotem zakopana obok pozostałych kości. Czy czaszka istotnie została ucięta, trudno twierdzić z całą pewnością, niemniej postawienie jej w pozycji pionowej nasuwa takie przypuszczenie; poza tym ziemia obok czaszki nie wykazała jakichś współczesnych zakłóceń, a stosunkowo bogate wyposażenie grobu (w porównaniu z innymi) wskazywałoby na to, że naruszenie go (czaszki) nastąpiło w starożytności. Być może (nie jestem skłonny twierdzić tego z całą pewnością) mamy tutaj wypadek związany z wierzeniami demonologicznymi, znany w wierzeniach ludowych pod nazwą „strzyga”. Pochówki z uciętymi głowami stwierdzono na cmentarzyskach w Pruszczu Gdańskim i Skowarczu, pow. Gdańsk⁵. Zwyczaj ten przetrwał do okresu wczesnośredniowiecznego⁶, a nawet i dłużej — aż do XX w. (informacja L. Malickiego). Na cmentarzysku szkieletowym z okresu wczesnośredniowiecznego w Adolfinie, w pow. aleksandrowskim również stwierdzono w grobie nr 1 ucięcie czaszki, która spoczywała między kośćmi udowymi⁷. Ponadto stwierdzono na omawianym wyżej cmentarzysku równoczesne występowanie obrządku ciałałpalnego z obrządkiem szkieletowym. W związku z tym trzeba mieć na uwadze fakt, że cmentarzy-

⁵ R. Schindler, *Neue Gräberfunde aus Praust*, Gothiskandza 1939, H. 1. s. 51.

⁶ J. Kostrzewski, *Kultura prapolska*, Poznań 1949, s. 372.

⁷ B. Zielonka, *Stanowisko wielokulturowe w Adolfinie w powiecie aleksandrowskim*, „Przegląd Archeologiczny”, 1961, t. XIII, s. 201.

sko wielbarskie istniało od okresu późnolateńskiego aż do okresu wędrówek ludów⁸, kiedy to występują różnorakie pochówki, z przewagą obrządku ciałopalnego; być może mamy w naszym wypadku przeżywanie się form ciałopalnych w obrządku pogrzebowym lub też zjawisko związane z napływem innej ludności.

Ceramika. Nieliczną ilość ceramiki pochodzącą z sześciu grobów stanowią naczynia zachowane we fragmentach (groby nr 9, 12) i w całości (groby nr 2, 6, 10, 11, 12). Naczynia te spełniały rolę przystawek. Fragment naczynia z grobu nr 9 mógł pochodzić z popielnicy, ponieważ obok niego znajdowały się rozrzucone przepalone kości ludzkie.

Naczynia są reprezentowane przez formy dwustożkowe z ostrym załomem brzuśca (groby nr 2, 6, 10, 12). Powierzchnia naczyń jest starannie gładzona, w gorszym lub lepszym stopniu czerniona. Na jednym z naczyń z grobu nr 12 występuje ornament ryty w postaci ukośnych grup linii, zamkniętych między dwoma dookołnymi liniami równoległymi. Formy tych naczyń oraz ich ornamentyka są charakterystyczne dla późnego okresu wpływów rzymskich⁹. Rzadko spotykaną formą jest małe naczynko gruszkowate z grobu nr 11, spełniające rolę przystawki. Najbliższą analogię stanowi podobne naczynko, pochodzące z terenów Warmii i Mazur (dawniej Prusy Wschodnie)¹⁰, datowane przez E. Blume'go na najmlodszy okres wpływów rzymskich¹¹. Tego typu naczynia S. Schindler zalicza do naczyń wykonywanych przez dzieci i służące im do zabaw¹². Podobne naczynka zalicza on do późnego okresu wpływów rzymskich, a ściślej na połowę III w. n.e.¹³.

Przedmioty metalowe. Spośród zabytków metalowych występujących na cmentarzysku na pierwszy plan wysuwają się ozdoby, reprezentowane przez zapinki brązowe, sprzączki do pasa, brązowe okucie końca pasa, 2 srebrne kółka, szpilę srebrną i brązową oraz srebrny zamek naszyjnika.

Wśród kilku zapinek występują dwa przewodnie typy. Typ I — to zapinki o esowatym, szerokim kabłąku z grzebieniem pośrodku; typ II — to zapinki kuszowate z podwiniętą nóżką. Pierwszy typ zapinek jest charakterystyczny na Pomorzu Wschodnim dla okresu przejściowego, od starszego okresu rzymskiego do młodszego, i datowany jest przez

⁸ K. Voigtmann, *Die Grabung des Marienburger Museums...* s. 18—21.

⁹ R. Schindler, *Die Besiedlungsgeschichte...* tabl. 21, grupa VI.

¹⁰ E. Blume, *Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit*, Würzburg 1912, Bd. I, s. 131, ryc. 177.

¹¹ E. Blume, o.c., s. 132.

¹² R. Schindler, *Die Besiedlungsgeschichte...*, s. 81.

¹³ R. Schindler, o.c., tabl. 22, grupa XII.

Almgrena na przełom II/III w. n.e.¹⁴ Natomiast dla drugiego typu zapinek o konstrukcji kuszowatej z podwiniętą nóżką, możemy przyjąć ogólnie uznaną chronologię — młodszy okres wpływów rzymskich¹⁵. Na szczególną uwagę zasługuje zapinka brązowa z grobu nr 8, o kuszowatej konstrukcji, ornamentowana na kabłąku szerokimi, poprzecznymi bruzdami (raupenförmigen Bügel). Podobnie ornamentowane zapinki na Pomorzu Wschodnim występują bardzo rzadko, dotychczas znamy je tylko z dwóch miejscowości: z Cisewia, pow. Chojnice¹⁶ oraz z Pruszcza Gdańskiego, pow. Gdańsk¹⁷. Egzemplarz z Malborka-Wielbarka różni się od wyżej wymienionych tym, że posiada bruzdy tylko na kabłąku oraz na główce kabłąka poziomą płytkę, zaś egzemplarze z Cisewia i Pruszcza Gdańskiego zdobione są poprzecznymi bruzdami również i na nóżce oraz nie posiadają na końcu główki poziomych płytek. Okazy z Cisewia¹⁸ i Pruszcza Gdańskiego¹⁹ datowane są na IV—V w. n.e. Jeżeli chodzi o zapinkę z Malborka-Wielbarka, to występuje ona równocześnie z zapinkami o kuszowatej konstrukcji, datowanymi na III—IV w. n.e. Opierając się na współwystępowaniu zapinek kuszowatych i zapinki z szerokimi poprzecznymi bruzdami, zakończonej na główce płaską płytką (również o konstrukcji kuszowatej), wydaje się, że dla tego typu zapinek możemy przyjąć górną granicę — IV w. n.e.

Paciorki szklane i bursztynowe. Najliczniej reprezentowanymi zabytkami na cmentarzysku są paciorki bursztynowe (69 sztuk), w mniejszej ilości paciorki szklane (16 sztuk) oraz paciorki kamienne (6 sztuk). Spośród paciorków bursztynowych występują formy: obustronnie wypukłe, płasko-wypukłe, płaskie, rzadziej — kuliste oraz w — jednym egzemplarzu — forma stożkowata; ponadto jest kilka paciorków ósemkowatych. Niewątpliwie z punktu widzenia obróbki, najciekawsze są paciorki toczone, których na cmentarzysku odkryto 12 sztuk oraz ósemkowate (9), dość licznie występujące na Pomorzu Wschodnim w późnym okresie wpływów rzymskich. Są one datowane na IV—V w. n.e.²⁰ La Baume natomiast umieszcza je w III—IV w. n.e.²¹ Paciorki ze śladami toczenia i ósemkowate z cmentarzyska w Wielbarku datowane są fibulami kuszowatymi i przypadają na III—IV w. n.e.

¹⁴ O. Almgren, *Studien über nordeuropäische Fibelformen*, Leipzig 1923, s. 19, tabl. II, ryc. 41.

¹⁵ Tamże, s. 79 i następne, tabl. VII, ryc. 161.

¹⁶ E. Blume, o.c., s. 39 i 40, ryc. 38.

¹⁷ R. Schindler, *Neue Gräberfunde...*, s. 45, ryc. 4.

¹⁸ E. Blume, o.c., t. I, s. 40.

¹⁹ R. Schindler, *Neue Gräberfunde...*, s. 47, i następne.

²⁰ E. Blume, o.c., t. I, s. 99—100, t. II, s. 73—74.

²¹ W. La Baume, *Urgeschichte der Ostgermanen*, Danzig 1934, s. 142.

Z ogólnej ilości 16 paciorków szklanych najokazalsze są trzy paciorki. Jeden z grobu nr 4, o kształcie cylindrycznym z nakładanymi smugami biało-czarnymi, drugi, z grobu nr 5, dwustożkowy, zdobiony na całej powierzchni białymi smugami przypominającymi kwiat lotosu oraz trzeci, z grobu nr 6, kulisty, z nakładanymi falistymi smugami biało-żółtymi, nawzajem krzyżującymi się; wszystkie paciorki są koloru ciemnozielonego. Pozostałe okazy są wykonane z pasty szklanej (9 egzemplarzy) bądź też ze szkła przejrzystego (2 egzemplarze). Na uwagę zasługują dwa paciorki koloru zielonkawego z grobu nr 11, jeden beczułkowaty z podłużnymi żłobkami, drugi — kulisty.

Dla wyżej wspomnianych paciorków (cylindrycznych, dwustożkowych i kulistych — koloru zielonego) przyjęto ogólnie chronologię II—IV w. n.e.²² Datowanie paciorków szklanych przyjęte przez E. Blume'go i W. Łęgę, potwierdzają na cmentarzysku wielbarskim zabytki metalowe (zapinki kuszowate). Dlatego też dla okazów wielbarskich należałoby przyjąć datowanie przypadające na młodszy okres wpływów rzymskich.

Niewątpliwie paciorki szklane stanowiły najliczniejszy towar²³, który przybywał na Pomorze Wschodnie drogą bursztynową²⁴. Położenie cmentarzyska wielbarskiego na szlaku bursztynowym i skoncentrowanie się olbrzymiej ilości paciorków szklanych właśnie na tym cmentarzysku podnosi rangę skupienia osadniczego, rozciągającego się właśnie na kilkunastokilometrowym obszarze wzdłuż Nogatu²⁵. W Wielbarku mogło istnieć centrum wymiany handlowej, spełniające rolę targowiska²⁶.

Chronologia cmentarzyska. Opierając się głównie na występowaniu na cmentarzysku fibul o esowatym kabłąku z grzebieniem pośrodku i fibul kuszowatych z podwiniętą nóżką oraz na pozostałym inwentarzu grobowym, możemy ogólnie datować cmentarzysko na późny okres wpływów rzymskich (III—IV w. n.e.).

Uwagi końcowe. Rozkopanie kilkunastu grobów szkieletowych oraz częściowo, rozległej osady, przylegającej do cmentarzyska, pozwoli w następnym okresie badawczym wyjaśnić ich wzajemny stosunek oraz prześledzić osadnictwo nadnogackie datujące się od okresu późnolateńskiego poprzez okres rzymski do wczesnego średniowiecza.

²² E. Blume, o.c., t. I, s. 102; W. Łęga, *Handel między państwem rzymskim a Pomorzem nadwiślańskim od I w. przed n.e. do VI w. n.e.*, „Przegląd Archeologiczny”, t. X, 1958, s. 41.

²³ W. Łęga, o.c., s. 40, 72 i 73.

²⁴ K. Majewski, *Importy rzymskie na ziemiach słowiańskich*, Wrocław 1949, mapa I.

²⁵ K. Przewoźna, *Kształtowanie się skupisk osadniczych u ujścia Wisły w okresach późnolateńskim i wpływów rzymskich*, „Archeologia Polski”, t. VIII, 1963, z. 2, s. 294 i następne.

²⁶ R. Schindler, *Die Besiedlungsgeschichte...*, s. 109.

SUMMARY

During three field seasons, from 1961—1963, a staff of workers from the Archaeological Museum of Gdańsk and from the Museum of Malbork performed excavations at Malbork-Wielbark, Zagórna 4. They uncovered successively a settlement ascribed to the Dark Ages and to the Period of Roman influences, and laid bare a cemetery dated to the period of Roman influences. This report is dealing only with the record obtained in the necropole. During three very short field seasons the staff discovered 12 skeleton burials and one cremation tomb. In fact, all graves were more or less violated or even strongly injured. Except the cremation burial, all other graves were situated on the N-S line. A special word is to be said on grave Nr. 6, where the skull was found separated — cut off (?) — from the skeleton and posed in a vertical position beside the rest of the skeletal remains. It may be that we have to do here with some demonological belief, perhaps with what people feared most and used to call — lamia or vampire.

Pottery is represented by biconical shapes, characteristic by their sharply accentuated belly (graves Nr. 2, 6, 10, 12). There was also, dug as unique specimen out of grave Nr. 11, a small pearlike pot, known likewise from the Warmia and Mazury area (former Eastern Prussia).

Two safety-pin models appeared in the investigated cemetery: Model I — bronze brooch with S-shaped large bow bearing in the middle a comb-like ornamentation; Model II — crossbow-like fibula with its foot bent underneath. In tomb Nr. 8 and arbalest-shaped bronze safety pin was brought to light, its bow beautifully adorned with transversal notches, reminding a caterpillar's body.

A special word is to be said on amber beads bearing traces of a turning implement, and on glass beads made out of a variegated vitreous paste, which must have penetrated on the Nogat area in antique times, transported by merchants along the amber route touching the Nogat river.

The chronology of the cemetery is deducible mainly from brooches of Type I (Almgren, group II, type 41 and group V, type 128) and by those other fibulae, characteristic by their arbalest-like construction. This allows us to fix the exploitation dates of the cemetery from the 2d century A.D., more precisely its second half, down to the 3d and even to the 4th century A.D.